

ROUGEMONTOVA KATARSKA TEZA U SVJETLU JEDNE STATISTIKE

VERA GERERSDORFER
Filozofski fakultet u Zadru

UDK: 840.09:929 Rougemont
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 1988—01—06

Katarska teza Denisa de Rougemonta pripisuje stvaranje trubadurskog lirskog pjesništva utjecaju učenja hereze katara koji su s trubadurima živjeli u istoj zemlji, Okcitaniji, i u isto doba, u XII stoljeću.

Realnu mogućnost takvog utjecaja mogla bi polkrijepiti brojčana snaga zastupljenosti katara koja se može iskazati podacima o brojčanim omjerima ili pak nerazmjerima između broja heretika i pravovjernih u općoj masi stanovništva Okcitanije u XII stoljeću.

Budući da srednji vijek nije era statistike, potrebno ju je *rekonstruirati* na temelju brojčanih podataka sporadički rasijanih u

- ljetopisima, aktima, registrima, zapisnicima inkvizicijskih sudova itd;
- dokumentima i bilješkama iz prošlosti južnofrancuskih zankova i gradova, bivših azila progonjenog katarstva;
- povijesti migracijskih kretanja katara iz Okcitanije u Italiju i Španjolsku koja također sadrži i poneke brojke i važne datume.

U ovom se radu sažeto prikazuju povijesno-statistički elementni označene višeslojne građe s osnovnim *z a k l j u č k o m* da je *statistička rekonstrukcija* odlučujući zahvat u izloženu problematiku u *cilju da se verificira znanstvena utemeljenost Rougemontove katarske teze što nije dosada još nigdje učinjeno*.

Srednji vijek nije era statistika. Da je on to bio, medijevilstika bi danas raspolagala sigurnijim matematičkim instrumentarijem na mnogim područjima svojih istraživanja. U takvom slučaju vjerodostojnost Rougemontove katarske teze mogla bi se analizirati i daleko uvjerljivije dokazati na temelju brojčano-statističkih podataka o gustoći stanovništva Južne Francuske u XII i XIII stoljeću, zastupljenosti sljedbenika rimokatoličke vjeroispovijesti, omjerima ili pak nerazmjerima između »pravovjernih« i heretika. U konkretnoj situaciji, međutim, nedostatak točnih kvantitativnih podataka onemogućuje da se sagleda uvjerljiva slika brojčanog stanja proturimokatoličkih lica i ličnosti u povijesno-vjerskoj panorami kršćanskog stanovništva Okcitanije. U suprotnoj pak sretnijoj okolnosti činjenično stanje krivovjersva očitovalo bi se odnosno moglo bi se temeljiti na čvršćim i objektivnijim temeljima brojčanih elemenata i pokazatelja.

Ipak, praznina koju tvori nedostajanje statističkih podataka ne mora biti ozbiljna prepreka u oblikovanju globalne slike brojčane egzistencije heretika u njihovu kronološkom i biološkom prostoru. Jer ona se može bar do određene granice popuniti gradom koja sadrži i registrira,

iako bez matematske točnosti, također i brojčane podatke o zastupljenosti odnosno o pojavama krivovjernika u određenim gradovima, mjestima i sredinama. Takvu gradu sačinjavaju:

— kronike ili prigodni izvještaji, čiji su autori primjerice Walter Map 1202, Rikard iz Poitiersa 1216, Bezimeni iz Laona 1220, Cezar iz Heisterbacha 1220/21, Petar iz Vaux de Cernay i Vilim iz Puylaurensa, pisac *Rata protiv albigenza*;

— akti, registri, protokoli i zapisnici inkvizicijskih sudova (Pariz, Nacionalna Biblioteka, Zbirka Doat, između ostalih);

— polemike bivših heretika i inkvizitora, kao što su Joakim da Fiore 1184/1201, Bernard iz Fontcaudea 1190, Alain iz Lillea 1202, Ebrard iz Bethunea 1210/12, Salvo Burci 1235, Petar Mučenik 1235/40, Moneta iz Kremone oko 1244, Stefan Burbonski, Rainer Sacconi 1250, David Augsburski 1260/70, Anzelm Aleksandrijski krajem XIII stoljeća.

Ne gubeći iz vida ovu u najsazetijem obliku navedenu gradu, osvjetljavanju problema realne rasprostranjenosti i egzistencije heretičkog dijela okcitanskog stanovništva kao i heretika doseljenih i nastanjenih u Italiji svojim raspravama i studijama značajan prilog daju također i suvremeni okcitanolozi, francuski i ostali svjetski istraživači. Da spomenemo samo Yvesa Dossata, Elie Griffea, Christine Thouzellier, pored niza drugih autora koji danas krče put na kraju kojega bi se mogla riješiti dilema: da li su heretici uistinu bili brojčano dovoljno snažni da su mogli utjecati na ekskluzivnije duhovne sredine, na žarišta jedne nove estetike. Ili, to nisu mogli jer su se brojčano utopili u masi katoličkih Francuza. Odgovor na ovo pitanje pretpostavlja rekonstrukciju statistike u srednjovjekovnim razmjerima i količinama. U daljnjem tekstu govorit ćemo o brojčanim pokazateljima koji su neophodno potrebni da bi se stvorio bar približan omjer između krivovjernika i pravovjernika s jedne strane, te mjesta, sredina i žarišta, u kojima su katari bili najbrojniji, s druge strane. Poneki podaci izlaze također i iz kronološkog slijeda povijesnih zbivanja koja se uklapaju u tragediju genocida heretika pod sjekirrom katolične vjerske mržnje.

Summa de catharis et leonistis koju je godine 1250. napisao otpali katar, poslije toga inkvizitor u Lombardiji i na području pokrajine Ancone, Rajnerije Sakoni, iskazuje brojčane podatke o zastupljenosti katara u njihovim crkvama i vjerskim općinama (*Summa* . . . 9.a. *Quot sunt ecclesiae catharorum*) i, što je veoma značajno, između ostaloga navodi da su katari više puta sami izvršili popis i da na čitavu svijetu broj Savršenih ili duhovno krštenih članova njihove sljedbe ne doseže 4000, ali je zato broj vjernika veoma velik.¹ Ukoliko se ovaj navod može smatrati pouzdanim, na osnovi njega izlazi bar do daljnjega da broj katara, kako Savršenih tako i običnih vjernika, u XIII stoljeću nije bio prekomjerno

¹ O Rajneriju Sakoniju i njegovoj *Summi* piše detaljnije Dragutin Knie-wald u svojoj raspravi *Vjerodostojnost latinskih izvora o bosanskim krstjanima*, *Rad JAZU*, 270, 1949, str. 71—129. Autentičan i možda najstariji tekst *Summae*

velik i da se on količinski mogao samo teško nametnuti masi žitelja ondašnjeg svijeta. Koliko je glava brojila ova masa, ne može se reći. Sigurno je, međutim, da je bila dovoljno velika da bi se broj katara mogao utopiti u njoj.

Prema J.C. Russelu sama Zapadna Evropa je oko 950. godine od 22 i pol milijuna stanovnika prešla na 54 i pol milijuna uoči crne kuge oko 1348 godine, »a cela Evropa, prema M.K. Bennettu, od 42 miliona oko hiljadite godine na 73 miliona 1300. Naročito snažan demografski uspon mogao se je ostvariti oko 1200. g. Indeksi porasta koje je izračunao Slicher van Bath za razdoblje od 50 godina daju 109,5 za 1000-1050, 104,3 za 1050-1100, 104,2 za 1100-1150, 122 za 1150-1200, 113,1 za 1200-1250, 105,8 za 1250-1300. Misli se da je stanovništvo Francuske napredovalo od 12 na 21 milion između 1200 i 1340, Nemačke od 8 do 14, Engleske od 2,2 do 4,5. Ova faza porasta uklapa se između dva perioda demografskog pada u kojima je stanovništvo Evrope bilo opalo od 67 miliona otprilike oko 200. godine naše ere, na otprilike 45 miliona oko 1400. Podvucimo da je maksimalna cifra s početka XV stoljeća malo viša od cifre rimskog prosperiteta pri kraju II veka. Srednji vek se u demografskom pogledu, izgleda, pokazuje kao obična kvantitativna naknada.«²

sačuvan je u zborniku zagrebačke Metropolitanske knjižnice MR 145 fol 85/7v. Taj je zbornik nastao krajem XIII. stoljeća u sjevernoj Italiji, a u Zagreb ga je početkom god. 1304. donio vjerojatno zagrebački biskup Augustin Kažotić. Kritičko izdanje *Summae* priredio je Franjo Šanjek, O.P., *Raynerius Sacconi O.P., Summa de Catharis, Archivum fratrum praedicatorum* XLVI 1974, str. 31—60.

Sazeti prikaz Rajnerijeve rasprave v. i u našem radu »*Katari-Bogumili-Trubaduri*«, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio filoloških znanosti (8), sv. 13, 1974/1975, Zadar 1975. str. 147—149.

² J. Le Goff, *Srednjovjekovna civilizacija zapadne Evrope* (prijevod sa originala: *La Civilisation de l'occident médiéval*, Paris 1967), Beograd 1974, str. 291/92.

O porastu stanovništva v. također izvještaje C. Cipolle, J. Dhondta, M.M. Postana i Ph. Wolfa na IX Međunarodnom Kongresu Povijesnih Znanosti (Paris 1950), sv. I, str. 55 ff; Génicot, *La Population en Occident du XI^e au XIII^e siècle* u *Cahiers d'Histoire Mondiale* I,2 (1953) i essey C.M. Cipolle, *An economic history of the world population*, 1962. VV. još i Georges Dubuy, *Guerriers et paysans. Bibliothèque des Histories. NRF Editions Gallimard*, 1973, str. 205—207. U ovoj studiji ustanovljuje se da se tendenca prema demografskom usponu u Srednjem vijeku neprestano ustaljuje od časa kad se feudalne strukture počnu učvršćivati i sređivati. Na str. 205/6 naveden je pokušaj jedne statistike demografskog priraštaja u Pikardiji na temelju kojeg se može pretpostaviti, da je on u trećoj četvrtini XII. stoljeća iznosio 0,28%, a u četvrtoj četvrtini tog istog stoljeća 0,72%. Takvoj dinamici u prilog bijaše prosječna dužina života od 40 do 50 godina i veoma oživljeni natalitet, koji nisu mogli ugroziti ni velika smrtnost djece, niti, možda jedna trećina neplodnih veza. Prvu knjigu koja je sadržavala veliku statistiku ljudi, zemalja i svih prihoda njegova kraljevstva je dao sastaviti Vilim Osvajač. To je čuveni *Domesday Book*, koji je nastao u Engleskoj 1086. g. Njegov danski pandan je katastarski popis *Jordebog*.

V. još E. Levasseur, *La population française*, I—III, Pariz 1889/92; M. Reinhard — A. Armengaud — J. Dupaquier, *Histoire générale de la population mondiale*, Pariz 1961.

Samo na temelju navedenih brojčanih procjena izlazi očigledni nerazmjer i količinski raskorak između broja žitelja samo u Zapadnoj Evropi i brojčane prisutnosti krivovjernih u samo jednoj njezinoj zemlji, ako se oslonimo na podatke iz Rajnerijeve spomenute *Summae*. Nepouzdanost, međutim, iznesenih procjena i razmjera povećava još i činjenica da su među katarskim crkvenim općinama postojale veoma labave i tanke veze, čemu je uzrok bio u različitim tumačenjima i poimanjima katarskih doktrina, što je sve, prožimajući se uzajamno u duhu ljubomornih ambicija i međusobnog nadmudrivanja vodilo postepeno do raspadanja složenog bedema heretičkih organizacija. Žestoke rasprave, svade i polemike, odjekujući daleko katarskim prostorom, razdvajale su i otuđivale duhove naklonjene herezi. Tako je karakterističan bio jaz između bugarskog reda umjerenog dualizma bogumilskog porijekla i dragovičkog reda koji je zastupao apsolutni dualizam pavličanskog modela. Te dvije crkve, kaže godine 1235. Salvo Burci: »*Inter se valde discrepant, unus alterum ad mortem condemnat*« (Dondaine, *Hérarchie*, 293). Odličan poznavalac situacije u Italiji, Dondaine na istom mjestu upozorava da se valja čuvati jedinstvo i unositi tamo gdje ga nikada nije bilo. Među katarskim crkvama i katarskim biskupijama nisu postojale nikakve hijerarhijske veze i u početku vjerojatno nikakvi kontakti uopće.

Služeći se opisom Rajnerija Sakonija, katarske crkve u Italiji nabraja također i Eugène Dupré — Theseider u svojoj raspravi »*Le Catharisme languedocien et l'Italie*« (*Cahier de fanjeaux* 3, 1968, 302/3). Njegov tekst podudara se s Kniewaldovim, ali francuski povjesničar navodi još i ovo: crkva Banjoličana pojavljuje se u historiji tek u posljednjem času kada je tragični vihor u Sirmioneu god. 1276. jednim jedinim udarcem pogodio 178 katara koji su bili živi spaljeni na glavnom trgu u Veroni. Taj podatak je Kniewald prešutio, a nije naveo ni to da je hipotetičku Kalabrešku crkvu spomenuo jedino Joakim da Fiore krajem XII stoljeća i da u novije vrijeme nju, priznaje B o r s t .

Već je rečeno da nove brojčane faktore ponuditi može i sama povijest Okcitanije, konkretnije, istraživanje zamkova katara, njihovih gospodrimljivih azila diljem cijele Južne Francuske.

Glavna katarska magistrala prolazila je Gornjim i Donjim Languedocom. U XII i XIII stoljeću te su zemlje bile u posjedu slavnih okcitanskih velikaša, grofova toulouških Raimona V i Raimona VI, vojvoda akcitanških, vikonta od Béziersa, gospodara Narbonne s vikontesom Ermengardom te feudalaca iz Montpelliera s Vilimom VIII. Još i danas, duž modernih saobraćajnica što presijecaju vinorodne krajolike Tarne, Aude, Héraulta i Gornje Garonne, iz raslinja na brdima, liticama i stijenama strše i pomaljavaju se razvaline, kule i bedemi zamkova tih sizereana. Među njima posebno su se isticala *castra*, skloništa progonjenog katarstva. Tako se redaju:

Béziers (Hérault). U tom mjestu, u crkvi svete Magdalene, 22. srpnja 1209. godine odigrao se jedan od najkrvavijih pokolja u križarskom ratu protiv albigenza, kad su gradić opsjedale čete Simona od Montforta. Nekoliko hiljada krivovjeraca i katolika, koji su se sklonili u crkvi, u njoj su našli smrt. »Ubijte ih sve, bog će prepoznati svoje!«, tada je uskliknuo prema drevnoj tradiciji slavni opat iz Cîteauxa.

Carcassonne. Ta je tvrđava imala važnu stratešku funkciju na velikoj akvitanskoj prometnici na kojoj se isprečuju dvije prepreke: rijeke Garona i Aude. Na Garoni diže se grad Toulouse, na rijeci Aude grad Carcassonne, što su ga podigle velikaške porodice Daton i Trencavel. Prva opsada pod vodstvom Simona od Montforta datira od 15. kolovoza 1209. Budući da je voda u bunarima presahnula a izvor na obali Aude zbog potpune blokade tvrđave bio nepristupačan, Raymond Roger Trencavel je bio prisiljen da se preda. Ljetopis saopćava da je grad bio ostavljen križarima koji su njegove stanovnike prisilili da ga napuste noseći na sebi samo gaće i košulje.

Castres. Po kazivanju ljetopisca Rogera od Hovedena, god. 1178. »svi stanovnici Castresa i njegove okolice prigriše krivovjerje ili ga bar podržavahu.« To je učinila i ljepotica Ermengarda.

Još i danas se može vidjeti mjesto gdje se nalazio njezin zamak, tvz. »toranj Caudière«, nedaleko od mjesta Svetog Jakova na rijeci Agout.

Rodom iz Castresa je bio i poznati katarski dakon Isarn i propovjednik katarske crkve Guilabert, jedan od najrevnijih Savršenih. Nije se proslavio samo svojim polemikama sa sv. Dominikom, nego i svojom velikom hrabrošću dok je obilazio zauzetu zemlju i nosio utjehu umirućim katarima.

Cordes, poznato okupljalište velikog mnoštva heretika, osnovao je 1222. g. Raimon VII, grof tuluški, da bi od njega učinio mali Carcassonne. Krajem XIII stoljeća ovdje je živjelo više od 5000 ljudi. Katari su u Cordesu razvijali tkalački zanat i njihove su tkaonice služile kao mjesta za održavanje tajnih sastanaka. Njima je predsjedavao Sicard iz Figuerada a posjećivali su ih i vjernici - plomići.

U Cordesu su ubijena tri inkvizitora. Na tržnici primjećuje se bunar valjkasta oblika, dubok 113 metara i pokraj njega križ također valjkastog oblika. Natpis kazuje da je godine 1321. narodu bio nametnut križ u znak pokore zbog ubojstva one trojice inkvizitora, ali mnogi tvrde da je to samo legenda, koju je u XVII stoljeću pronosio neki dominikanac.

Fanjoux, kraj Toulousea, bilo je također poznato sastajalište krivovjernika. Trubadur Piere Vidal opjevao je taj dvorac i njegovu aristokraciju zahvalno i pjesnički veoma osjećajno. Krajem XIII stoljeća u njemu je sjedište grofa Raimonda iz Foix i gospe Cavaers. Ta potonja, *domina miles*, bijaše već godine 1193. krivovjerka, a njezinu kćer su odgajali Savršeni.

Foix. U tom je zamku god. 1155. rodena velika prijateljica katara Esklarmonda, koja će i sama postati Savršenom. Bila je kći Rogera Bernarda, grofa od Foix, i njegove druge žene lijepe Zebelije Trencavel iz Béziersa. Esklarmondin brat, Raimon-Roger, bio je također veliki zaštitnik heretika, ujedno najjači oslonac tuluškog grofa Raimonda VII, koji se cijelog života borio za Toulouse protiv Simona od Montforta. Ipak, na kraju života, bolujući od smrtonosnog čira, Raimon-Roger povukao se u katoličku opatiju Boulbonne, gdje je navukao ruho priprostog redovnika. Primjer okcitanse *convivencije!*

Iz dvorca Foix potekao je i poznati zaštitnik progonjenih, Roger Bernard IV. Kada je katarski pokret godine 1302. već u živom raspadanju taj grof umire kao Savršeni, nakon što je iz ruku Petra Autiera primio utjehu.

O zamku Foix, koji se uzdiže na visokoj litici, Simon de Montfort je volio primijetiti da će »liticu dati rastopiti kao salo da bi na njemu pekao njezina gospodara«. Ali, stoljećima obnavljani dvorac ostao je sve do danas jedan od velikih spomenika katarstva.

Lavaur (Tarn). Ta je tvrđava godine 1181. bila jedno od glavnih žarišta hereze, azil velikog broja Savršenih. Kronika tvrdi da je njegova vlasnica Geralda iz Lavaura bila »tvrdokorna krivovjerka«. Čete Simona od Montforta opsjedale su godine 1211. i tu tvrđavu. Dva mjeseca ju je branio Aiméry od Montréala, brat kaštelanke Geralde. Ovaj put ni glad, ni žed nisu bile uzrokom predaje, već je to bila primjena tehnike ratnih strojeva. Jedan takav stroj razvalio je dio bedema i napadači su, pjevajući *Veni Creator!*, u grad provalili kroz rupu, koja se još i danas naziva Ulica Rupe. Tada, u prisutnosti biskupa, započe masovni pokolj stanovnika Lavaura bez obzira na godine i na spol. Kaštelanku Geraldinu su bacili u bunar i zatrpali pod hrpom kamenja. U isto vrijeme objesiše i njezina brata Aiméryja i zajedno s njim još osamdeset vitezova. Na taj događaj pjesma se osvrće ovim riječima: »Nikad u kršćanskm svijetu nije bio obješen takav slavni barun s toliko drugih vitezova.« Cetrisko heretika spaljeno je na lomači. Bila je to najveća kolektivna lomača u križarskom ratu. Južnofrancuski vitezovi i baruni, koji su se s ostalima zatekli u dvorcu, bili su svi »pobijeni mačem«.

Pokolj u Lavauru raspirio je duh osvete i mržnje nepokornih heretika prema Simonu od Montforta, odgovornom za taj događaj. U Križarskoj pjesmi grof iz Foixa o križarima kaže: »Smrt onih koje sam uništio ili ubio ulijeva radost u moje srce. Mučninu osjećam zbog onih koji mi utekoše ili pojegoše.« Prije toga, grof od Foix je imao priliku zateći nje-mačke križare, koje je sve uništio i o kojima je govorio da »križar nije neprijatelj, nego opaka zvijer, koju svim silama treba uništiti«.

Lavaur je pao. Danas su od njega preostali još samo podzemni prolaz i temelji bedema, ali i bunar s ostacima pod njegovim ruševinama zatrpane kaštelanke Geralde, koji nikad nisu bili iskopani.

U povijesti katarstva zauzeće tvrđave Lavaur predstavlja krvavu predigru borbi koja se izravno vodila s Raimondom VI.

L a u r a c . Taj *castrum*, smješten osam kilometara od Fanjeauxa, bijaše prijestolnica Sicarda iz Lauraca. U njegovoj porodici krivovjerje se pojavilo tek u doba njegova sina Sicarda II iz Lauraca. Njegova žena Blaňa posta oduševljena katarka. Svoje četvero djece odgajala je u ljubavi prema hereticima. Jedna od njezinih kćeri, Mabilija, kao i majka, ušla je u sljedbu i postala Savršenom. Druga kći, Geraldá, bila je udata za heretičkog gospodara Lavaura i njezina se je sudbina, kao što je već rečeno, ispunila za vrijeme opsade te tvrđave.

M i n e r v e jedna je od najvećih tvrđava u Languedocu. Po svom geografskom položaju praktički neosvojiva, nije se ipak mogla održati zbog gladi i žeđi.

Opsada Minerveva započela je u lipnju 1210. godine i trajala je sedam tjedana. Prava pobjeda nije nikad bila izvojevana jer su predaju grada uvjetovale glad i žeđ koje su mučile opsjednute. Križari su razorili bunar sakriven među lišćem vinove loze, koji je grad snabdijevao vodom.

Vilim iz Minerveva, prijatelj heretika, morao je pregovarati o predaji. Do nje je došlo upravo godinu dana poslije pada Béziersa. Krivovjernici su bili prisiljeni da se odreknu svoje vjere i pomire s katoličkom Crkvom. Odgovorili su da ih ni život ni smrt ne bi mogli odvratiti od vjere, koju su prigrlili.

Jedna uličica u gradu nosi ime ulice Mučenika. Vodi prema crkvi iz XI stoljeća pored koje u XIX stoljeću podigoše željezni križ. Na tom mjestu nekad je bila velika rupa u kojoj je gorjela lomača. Tu je našlo smrt stopedeset Savršenih i, prema riječima Petra iz Vaux-de-Cernaya, pisca *Povijesti križarskog rata protiv albigenza*, »našima ne bijaše teško gurati ih u vatru, jer, tvrdokorno istrajavajući u svojoj zabludi, krivovjernici su i sami poskakali u nju«.

Od zamka preostala je samo jedna kula, vrata nazvana »Kuća Savršenih« i podzemni hodnik s južne strane. Pred crkvom u Minerveu podignuta je ploča s natpisom: »Na ovom mjestu 12. srpnja 1210. sto osamdeset Svršenih umre na lomači za katarsku vjeru i slobodu Južne Francuske.«

M i r e p o i x . Ni taj gradić nije nepoznat katarskom pokretu. Njegov gospodar, grof Roger iz Mirepoix, uživao je glas katara i smatrao sam sebe takvim. Simon od Montforta mu je preoteo sva njegova imanja kad je planuo križarski rat.

M o n t s é g u r . Ta jedinstvena katedrala katarske vjere pojavljuje se na razdaljini od preko petnaest kilometara iz pravca Foix ili Lavelaneta na brdu visokom iznad hiljadu metara. Tvrđava nije osobito velika. Izgleda da ju je Ljudevit Sveti nanovo podigao poslije njezina pada u ruke križara. Najnovija istraživanja u neposrednoj okolici zamka otkrila su temelje skloništa, ostatke novca i katarskih simbola. Također su pod-

uzeta istraživanja pećina i spilja nedaleko od njega. Izgleda da je čitavo brdo bilo nekada nastanjeno katarskim izbjeglicama.

Između g. 1209. i 1244. Montségur je nadživio sve političke i vjerske vihore, sve saveze i svako potčinjavanje. Dvorac je ostao sastajalište Savršenih i vjernika a i jednog dijela plemstva vjernog toj ideologiji.

Opsada započe u proljeće 1243. godine, da bi se završila u ožujku 1244. Brojna posada dvorca sastojala se od vitezova, vjernika, Savršenih obaju spolova i mnoštva plemića. Njegova glavna obrana bijaše njegova izuzetno teška pristupačnost. Čete Huguesa des Arcis nisu mogle tvrđavu osvojiti na juriš zbog visoke litice i strme padine oko nje. Zato su počele primjenjivati uobičajenu metodu opkoljavanja, a još više su se nadale da će glad i žeđ slomiti otpor opsjedanih. Potonji su međutim održavali veze sa stanovništvom u dolini, koje nisu nikad bile prekinute. Tako bi ljudima, osobito noću, uspjelo stranputicama i izigravajući vojničke patrole probiti se u neprijateljske redove. S druge strane, dvorac je raspolagao značajnom količinom životnih namirnica, tako da je opskrba bila osigurana i zalihe vode su dostajale do dolaska prvih kiša.

Čete napadača su brojale, kako se govorilo, oko deset hiljada ljudi. Bilo je to nedovoljno da bi se osigurala potpuna blokada posade, koju je sačinjavala sva sila branitelja, uključujući i muškarce i žene. Prvi put u povijesti onih bitaka opsadno stanje nije bilo prekinuto ni zimi. Hugues des Arcis nije gubio nadu da će tvrđavu osvojiti s pomoću ratnih strojeva, prvenstveno uz pomoć tzv. »mačke«, koju su koristili za vrijeme opsjedanja. Bila je to vrsta tornja na točkovima s nagnutim krovom, što je bušačima zidina omogućavalo da se postepeno sasvim približe zidu bedema.

Boj se zametnuo na onoj jedinoj padini koja je vodila do tvrđave. Njezini branitelji mjesecima su pokušavali uništiti ratne strojeve, a osobito »mačku«, koja se iz dana u dan metar po metar probijala naprijed. Uto naiđe nešto što je posebno otežavalo položaj branitelja. Seljaci, vjerojatno podmićeni, otkrili su Francuzima jedan prolaz, koji je bio teško prohodan ali ipak savladljiv i kojim se moglo prilaziti dvorcu preko njegova sjevernog grebena. Odsada su branitelji morali čitav položaj još jače nadzirati i voditi rat na »dva fronta«, dok su njihove veze s vanjskim svijetom postajale sve nesigurnije. Kako je vrijeme odmicalo, njihov je položaj postao gotovo bezizlaznim: gomile žena, djece i ranjenika zatrpavale su i onako preuske prostorije dvorca. Tu su se nalazili: senjor Parelle sa cijelom porodicom, grof Roger iz Mirepoix sa svojima, Savršene koje su već odavno živjele u dvorcu, čitav red vitezova sa štitonošama i rođacima, Židovi, služavke i još mnogi koji su se tu skrivali pred inkvizicijom. Bilo je i časnih staraca, kao npr. propovjednici Raymond Marty i Raymond Aiguilher, protivnici svetog Dominika. Da li je tu boravio i Guilabert iz Castresa nije dokazano; ako jest, tad je morao biti već osamdesetgodišnjak.

Početak ožujka 1244. g. otpočeli su pregovori o predaji. Dok su oni trajali, četvorici branitelja bilo je naredeno da napuste dvorac. Silazeći korak po korak niz strmu stijenu, kako ih ne bi slučajno uhvatili, ti su se branitelji probijali najnepristupačnijim stazama, udaljavali se tako od tvrđave i nosili sa sobom čitavo blago katara. O tome svjedoči zapis jednog od suvremenika A.R. iz Mirepoix, naveden u zbirci Doat (*Actes du Languedoc* XXII, 129): »Dok su krivovjernici izlazili iz dvorca Montségur koji je trebalo predati Crkvi i kralju, Petar Roger iz Mirepoix zadrži u rečenom dvorcu krivovjernike Aicarta i prijatelja mu Hugoa i, u toj istoj noći u kojoj su heretici bili spaljeni, on sakri rečene krivovjernike: i omogući im da pobjegnu; i učini to, kako Crkva krivovjernika ne bi izgubila svoje blago, što bijaše sakriveno u šumama, a bjegunci poznavahu skrovište.«

Pričalo se također da je nekoliko mjeseci prije toga veliki dio blaga bio sakriven na sigurnom mjestu u sabarteškim šumama, da su četvorica branitelja, što napustiše dvorac, sa sobom odnijela ostatak blaga i da su Amiel i Aicart, kojima je skrovište bilo poznato, morali osigurati njihovu zaštitu.³ Prema uvjetima za predaju, branitelji su dobili ovlaštenje da dvorac zadrže petnaest dana i za to vrijeme je neprijateljstvo bilo prekinuto. Vojnicima bijaše zajamčen život pod uvjetom da se ispovijede i da čine pokoru. Svi ostali trebalo je da budu oslobođeni pod uvjetom da se odreknu krivovjerna i da se ispovijedaju pred inkvizitorom, koji je čekao pred tvrđavom. One koji bi to odbili čekala je smrt na lomači.

Za vrijeme trajanja tog roka od petnaest dana Savršeni i Savršene s nekolicinom vjernika, kojima je bilo milije da umru nego da napuste svoju vjeru, družili su se u zajedničkim molitvama, dijelili svoju imovinu i pripremali se za smrt. U zapisnicima inkvizicijskih sudova ostala je sačuvana uspomena na one dane. Može se sasvim sigurno pretpostaviti da je najmanje sedamnaest vjernika (vitezova, vojnika i žena) tražilo utješenje ili duhovno krštenje. Sve u svemu bijahu oko sto osamdeset i dva Savršena u ukupnom zbiru od dvjesta ili dvjesta deset mučenika.

³ Nestalim blagom katara iz Montségurea bavi se R. Nelli u svojoj knjizi *Les Cathares ou l'éternel combat. Histoire des personnages mystérieux et des sociétés secrètes* (Paris 1972) u kojoj pored nekih fantastičnih pretpostavki iznosi i učinke, koje je ova zagonetka imala na maštu nekih istraživača, da bi ih s objektivnog puta skrenula na stranputicu šovinističkih ambicija, kao što je to bio slučaj s Ottom Rahnom. O blagu katara postoje prema tome različite pretpostavke. Jedan njegov dio sastojao se možda od zlata i srebra, dok bi drugi dio bio još daleko vredniji jer je obuhvaćao nepoznate tekstove o katarskoj vjerskoj dogmi. Blago nije nikada bilo pronadeno. Iskopavanja preduzimana na Montséguru i u njegovoj okolici u pećinama Sabarthèsa ostala su bez rezultata. O toj temi napisana je opsežna literatura naučna, polunaučna i romanesknog karaktera. Naveli bismo bar *Bulletin du groupe de recherches archéologiques de Montségur et des environs*, 1^{ère} année N°1, février 1974 i članak u njemu -*La recherche archéologique du Montségur*«.

Ljetopisac Vilim od Puylaurensa kazuje da su katari pozivali na obraćenje i, neki svjedok je dodao, da su ih protjerali iz dvorca. I kroničar nastavlja kako podigoše pred dvorcem ogradu od kolaca i unutar nje poslagaše naramke drva. Mjesto na kojemu je bila podignuta lomača i do kojega se danas dolazi s jugozapadne strane u pravcu tvrđave zove se »Polje spaljenih«. Jer tu je, na podnožju brda, 1. ili 2. ožujka 1244. bilo spaljeno dvjesto krivovjernih (kako navodi R. Nelli u *Les Cathares*, str. 72). Među njima bijaše i njihov biskup Bertrand Marti.

Danas, skromna stela na Montséguru vječna je uspomena na onaj tragični događaj. Na njezinu vrhu naslikana je zvijezda petokraka a ispod nje tri križa. Na spomeniku pak, koji je uvijek okičen svježim cvijećem, čita se natpis: »Katarima-Mučenicima čiste ljubavi kršćanske. Ožujka 1244.«

Queribus. Taj mali dvorac odlično je smješten na strmoj stijeni s koje pogled dopire sve do Sredozemnog mora. U njemu su živjeli katarri sve do g. 1260, kad se on bez otpora predao četama francuskog kralja. Većina katara tada je mahom pobjegla u Aragon.

Toulouse. Grad-muzej Francuske, kulturna metropola pirinejskog Languedoca, nije katarsko središte u smislu onih manjih gradova i tvrđava o kojima se dosad govorilo. Istina, i u njemu su živjeli grofovi, papini poslanici, konzuli, katolici i heretici, ali oni kao da su se izgubili u velikoj masi ostalih građana. Nego, spominjući Toulouse, oživljava sjećanje na bitku kod Mureta i na smrt okorjelog neprijatelja okcitanke civilizacije i slobode, Simona od Montforta.

Gradić Muret, dvadesetak kilometara od Toulousea, na sutoku Garone i rijeke Louge, Simon od Montforta je zauzeo s relativno slabim snagama. Međutim, ovaj put *on je opsjednut*. Zato je odlučio zametnuti bitku i izvući se iz grada. Zapravo, jedna vrsta obavještajne službe, koja je već u ono doba postojala, njemu je dojavila da se sprema juriš na Muret.

Petar II, dvadesetogodišnjak, nije strateg, ali je hrabar i hrli u boj bez svake taktike. Sudar je strašan. Kao u svim borbama u srednjem vijeku, borbu vode male skupine vitezova prsa u prsa. Petar II nalazi se u središtu bitke, ali svoju ratnu opremu on je posudio jednom od svojih vitezova. Ovaj se nade licem u lice s križarem koji traži kralja. Videći da križar hoće prekinuti bitku, vitez mu dovika: »Ne! To nije kralj!« Petar II čuje te riječi i uskliknu samouvjeren: »Kralj, to sam ja!« U tom trenutku, reći će Raimond VII, sudionik u bici, »kao da se gusta šuma rušila pod udarcima sjekire.« Ubiše kralja. Vijest o njegovoj smrti odmah se daleko pročuje. Nasta panika u redovima Katalonaca. Križarska Pjesma o tome kaže: »Jedni su bježali amo, drugi tamo, nitko ne osta živ.« Bje-gunci se pokušavaju dočepati čamaca koji se nalaze nizvodno od Mureta, još prije nego što stignu do njih, svi su ubijeni ili potopljeni. Navodi se brojka od petnaest do dvadeset hiljada ljudi. Godine 1275. Garona je bila nabujala i poplava je izbacila cijelu hrpu ljudskih kostiju.

Dogodilo se to u rujnu 1213. godine. Bitka kod Mureta trebalo je da odluči o sudbini Languedoca: hoće li postati španjolski ili će biti francuski. Simon od Montforta ga nije osvojio. Jer 25. lipnja 1218. g. smrt pobijedi i njega pod bedemima Toulousea.

U teškoj bici ranjen je i Simonov brat Guy. Predaja taj događaj prenosi ovako: »Dok Guy zbori i jauče, dame, udane žene i djevojke rukovode kamenobacačem što ga je izradio tesar u tuluškoj stolnoj crkvi St. Sernin. I kamen poleti upravo tamo gdje je trebalo i pogodi grofa točno u njegov čelični šljem, tako da mu je izbio oči, mozak, zube, čelo i vilicu. Grof pade na zemlju mrtav, raskrvavljen, mrk.«

Smrću grofa Simona od Montforta završava se središnja faza u kronološkom lancu događaja u kojemu bijaše okovana vjerskopoliitička sudbina francuskog Juga.

Rezultati dosadašnjih istraživanja, uključujući i proučavanje prošlosti istaknutih dvoraca i tvrđava srednjovjekovne Okcitanije, mogu se sažeti ovako: počevši od XII. stoljeća, kako na jugu tako i na sjeveru Francuske i u zemljama rajnske oblasti, postojala su rasijana žarišta katarske hereze. Razdoblje između 1150. i 1200. g. obilježeno je širenjem katarstva smjerom sjever-jug, tj. iz krajeva smještenih između Toulousea i Albija na jug prema Carcassonneu i odatle u zemlje Mirepoix, Rozès, Minervois pa čak i u Biterrois. Godina 1198. označava vrhunac snage i usredsredenosti katarske sljedbe. Između godine 1185. i 1227. katarstvo je čvrsto ukorijenjeno u raznim mjestima pokrajine Albi. Ipak, upravo te vremenske koordinate remete, poslije godine 1215, događaji koji duboko mijenjaju sliku katarskog postojanja koje se dotada postepeno razvijalo u jednu srednjostalešku kvijetističku religiju. Epoha od 1250. do 1400. g. je vrijeme agonije i konačne smrti katarske sljedbe. Njezini tragovi ostali su međutim i usprkos svemu sve do danas sačuvani kao geografska lokalizirana prisutnost u spomenicima iz onoga doba, od kojih smo najčuvanije ovdje ukratko prikazali.

Kronološki opis katarske prošlosti sadrži također i određene brojčane podatke i informacije. Drugim riječima: raspoložemo datumima, godinama, čak i mjesecima za koje su vezani svi glavni događaji u biografiji katarstva. Nisu to, nažalost, ipak oni podaci ili oni brojevi koji bi pomogli da se utvrdi *pravi* omjer zastupljenosti krivovjernih i pravovjernih na temelju kojega bi se moglo zaključiti o mogućnosti masovnog djelovanja jednih na druge. Priznajući kao i mnogi drugi istraživači, da je katarstvo bilo veoma jako u Albiju između 1185. i 1227. godine, Elie Griffe primjećuje da se stoga ne može ipak zaključiti da su u tim mjestima, uključivši i Lombers, katari bili veoma brojni ili u većini, jer zato n e m a d o k a z a . Zasad je moguće jedino stvoriti relativnu sliku katarske brojčane snage. Takva bi slika mogla na temelju iznesenih i raspoloživih podataka otkriti i pokazati da je broj katarskih vjernih u južnofrancuskom prostoru bio relativno *velik*, dok je broj Savršenih, uspoređen s brojem pravovjernih, bio relativno *malen*. Sve dok buduća istra-

živanja u ovo pitanje ne unesu više svjetla i jasnoće, mi ćemo se u proučavanju problema katarske teze držati naznačenog omjera, odnosno, takve njegove pretpostavke. Do nje smo došli iz *statičko-lokalnog* kuta promatranja ili pristupa koji se može još i proširiti tako da se pokuša slijediti kretanje ili migracije heretika u širem geografskom prostoru izvan okcitanskih lokaliteta odnosno dvoraca — žarišta njihove prisutnosti. Na tom putu pokazat će se također i poneki brojčani pokazatelj i moći će se pratiti kretanje same brojčane snage katara kroz i u masi naroda vjernog papi i katoličanstvu. Tako će se projekcija katarske prošlosti odvijati ne samo u lokalno statičkim slikama, nego u dinamičnom ritmu kretanja svih elemenata, koji tvore parabolu uspona katarske Crkve i njezina postepenog srozavanja na zajednicu bjegunaca, koja sve više i više kida i gubi realnu vezu sa svojim vremenom.

Tema o katarima u Languedocu je takoreći neiscrpna. Ovdje ćemo iznijeti još samo neke podatke i činjenice koje predmet ovog istraživanja mogu osnažiti u širem rasponu konkretnih povijesnih zbivanja.

Pravi teren svoje rasprostranjenosti katari su našli u seoskim srediinama. Seoska *castra* su im pružala još sigurnija utočišta nego veliki gradovi. Seosko i niže plemstvo prigrlilo je heretike. Do godine 1240. veliki broj manjih i srednjih plemićkih porodica ostat će vjeran katarima. Jedan stari plemić izjavio je tako katoličkom biskupu u Toulouseu: »Katari su naši srodnici i oni žive čestito. Zašto da ih proganjamo?« U Fanjeau-xu prije god. 1215. plemkinje su priređivale neku vrstu čajanke ili užine za žene krivovjernice, *dominae haereticæ* (kako navodi Guiraud u *Inquisition I, 289, Act. Inq. Tolos. 1245*).

Uzrok takvim pojavama je antiklerikalno raspoloženje nižeg plemstva, što je bila jedna od posljedica gregorijanske reforme. Katari su neprijatelji rimokatoličke Crkve, a okcitansko plemstvo nije bogato. Sami katari nisu imali nikakav politički program. Tako su sami postali instrumentom politike i ponudili se grofu tuluškom kao njegovi saveznici protiv Pariza.

Ne podliježe nikakvoj sumnji da je u Albiju postojala katarska biskupija. Prema aktima u S. Félixu-de-Caraman g. 1167.: »S. (*icardus*) *Cellararius accepit consolationem et ordinem episcopi ut esset episcopus ecclesiae Albiensis.*« Još godine 1185. Sikardo je živio u Lombersu, glavnom gradu katarske biskupije u Albiju.

Godine 1246. Vilim iz Elbesa izjavljuje da je prije dvadeset godina, dakle 1226, vidio u Najacu tri heretika, među kojima se nalazio i njegov brat, i da je s njima sjeo za isti stol. Ponovo je naišao na njih u Cordesu, gdje su u njegovoj kući otvorili tkaonicu. Odlomak iz zapisnika iz godina 1254. i 1256. navodi imena dvanaest osoba iz Cordesa, koje su bile osumnjičene zbog hereze. Dvoje od njih, Vilim iz Breusa i Pulla, majka Bernarda iz Sallesa, pripadalo je visokom plemstvu.

Godine 1234. na lomaču su osuđeni Petar Puechperdut i Petar iz Bonmacipa. Godine 1236. uhapšen je u okolici Toulousea Arnaud Giffre i spaljen na lomači. Radilo se o trojici okorjelih heretika, bez sumnje Savršenih.

Oko sredine XIII. stoljeća dva Savršena propovijedahu katarsko »evanđelje« u Albiju.

Godine 1258. albiški biskup saznaje da se njegov vazal u zamku Marsaccu prema dvojici Savršenih odnosi veoma obazrivo i da im dopušta da posjećuju umiruće. Biskup svom vazalu u prvi mah nameće samo neznatnu pokoru. Međutim, već drugom prilikom nevjerni kaštelan i njegova žena predani su inkviziciji i osuđeni na doživotni zatvor.

Između godine 1250. i 1274. neki Emblard Vassal triput odgovara pred sudom inkvizicije.

U Milharsu su g. 1270. zaplijenjena imanja heretika.

U Cestayrolsu župnik Raymond Roca g. 1274. odgovara pred inkvizitorima. Tako isto u Rouffiacu gospođa Guirauda, žena Durandova, a te iste godine i Riksenda iz Miravala.

Godine 1274. senešal carcassonski, Vilim iz Coharduna, utemelji nedaleko od Lombersa ljetnikovac »u nadi da će taj isti doprinijeti uništenju skrovišta heretika, njihovih vjernika i pomagača, kao i razbojnika koji se skrivaju po okolnim mjestima.« U to doba u Lombersu možda više nije bilo mnogo krivovjernika. Ipak, poznato je da je 11. ožujka 1263. na groblju inkvizitor osudio Guillelmu, pokojnu ženu Bernarda Carsipresa, i naredio da se iskopa njezin leš.

Ali, usprkos svoj revnosti inkviziciji nije uspjelo da uništi sve katare. Oni će se održati u Albiju još tričetvrt stoljeća. Tek biskup Bernard iz Castaneta (1276—1308) zadat će im posljednji udarac.

O katarskoj stvarnosti u Albiju, na osnovi iznesenih podataka, koji su ovdje preneseni iz njegove rasprave, Elie Griffe je donio sljedeći *zaključak* relevantan za pitanje brojčanog stanja heretika u toj (albiškoj) oblasti: u Albiju broj Savršenih nije možda nikad bio veći od deset. Naprotiv, vjernici, koji su prije smrti primili duhovno krštenje bijahu daleko brojniji, više od nekoliko stotina vjernika. U svakom slučaju, katari nisu nikada bili u većini, ni u Albiju, ni u Cordesu, ni u Castresu. A ti su gradovi — iako je pogrešno — upravo bili smatrani glavnim sjedištima katarstva.⁴

Primjer Albija i nabrojanih utvrđenih gradova, ako i ne može dati nikakav točan odgovor na pitanje o pravom broju heretika, potiče ipak na razmišljanje o *analognoj* ili *veoma sličnoj* situaciji na ostalom jugu Francuske. To znači: u ovom času može se prihvatiti *pretpostavka* da katari na cijelom teritoriju Okcitanije *nisu* ipak *brojčano* prevladali nad ostalim pravovjericima, iako sam broj njihovih vjernika, za razliku od broja Savršenih, osobito u nekim sredinama i središtima, nije bio bezna-

⁴ Elie Griffe, *Le Catharisme dans le diocèse de Carcassonne et le Lauragais au XII^e siècle*, u: *Cahier de Fanjeaux* 3, 1968, str. 251

čajan ili neznatan. Od takve pretpostavke, međutim, pa do približnog, ali ne i konačnog zaključka, vodi još dug, naporan put strpljivog i intenzivnog istraživanja.

Nije suvišno slijediti ovdje još i migracije katarata iz Okcitanije u sjevernu Italiju kako bi se i u tom kretanju pronašli elementi indikativni za rekonstrukciju statistike, koja je u svrhu potvrđivanja ili opovrgavanja Rougemontove katarske teze nezaobilazni postupak.

Veze Francuske i Okcitanije s Italijom datiraju još iz vremena prije pada dvorca Montségura. Postoje »putopisi«, ili, bolje rečeno, opisi itinerara poduzetih između 1220. i 1254. godine. Ipak, tek godine 1244. kad je pao Montségur, započeo je pravi masovni bijeg iz Languedoca u Italiju. Za južnofrancuske katare Lombardija bijaše prava »obećana zemlja«. Govorilo se: »Dobri krstjani neka umru u Lombardiji, jer ne smiju ostati ovdje, jer ih vuci i psi proganjaju«.

Za svoju maršrutu katarski su bjegunci izabrali put koji je bio najmanje u prometu. Vodio je preko Primorskih Alpi, Nice i Col de Tende do Roccavionea kroz koje se silazilo u nizinu Cunea-Conija. To mjesto, Cuneo (Coni) bijaše poznato kao »*introitus Lombardiae*«. U njemu se nalazio *operarium*, radionica u kojoj su se pod upravom dvoje vjernika iz Toulousea izrađivali pojasevi. O tome svjedoči katar Petar iz Benvillea, koji je g. 1240. na tom mjestu vidio i druge katare »*publice morantes et operantes de corrigiis*«. On dakle izrazito napominje da su oni radili, tj. živjeli javno, a ne skriveno. Tu se spominju i pekari (*fogaciers, fouaciers*) i krznari (*tamisiers*) — svi heretici.

Poslije godine 1270. započelo je organizirano iseljavanje krivovjernika u Lombardiju. Određeni broj mladih, odvažnih ljudi svoj je kruh zarađivao tako da je vodio i pratio pojedince ili skupine ljudi, koji su privremeno ili zauvijek krenuli put Lombardije, kako bi ili umakli svojim progoniteljima, ili stekli kvalifikaciju Savršenih, »*hereticari*«, što je bilo moguće jedino u Lombardiji. To su bili tzv. *ductores* ili *nuncii hereticorum*. O njima neke podatke navodi Guiraud (u knjizi II *Inkvizicije*, str. 249). Tako su dvojica *ductores*, Vilim Falqueti i Raymon iz Verduna »*alias dictus Monetas*« prevalili put u Lombardiju svaki četiri puta. Ili, *nuncius* Durandus Boyssa pratio je čovjeka koji »*ibat in Lombardiam ad hereticos, ut ibi se faceret hereticari ad ordinem ipsorum et postmodum rediret ad partes istas visitandas*«. Ti vodiči krivovjernika bili su ujedno i pismonoše. Prenosili su pozdrave, razne novosti i poruke a često i velike svote novaca koje su bile potrebne katarima u emigraciji i rezultat sabirnih akcija vjernika u napuštenoj domovini. Detaljniji prikaz financijske organizacije katarata u domovini i u izganstvu ostavio je Guiraud u drugom svesku *Inkvizicije* (89—95, str. 252 ff).

Nuncii su igrali posredničku ulogu između Savršenih i vjernika. Oko god. 1270. Petar Mauriel iz Auriaca organizirao je redovne odlaske iz Toulousea i njegove okolice u Lombardiju. Kad je taj iskusni vodič bio uhapšen krajem 1273. ili početkom 1274. godine, nastala je prava panika.

Iz njegove prakse zabilježen je i slučaj Bernarda del Cirer, koji je pod Maurielovim vodstvom stigao do Montpelliera, ali se na pola puta predomislio i vratio kući.

Stanovnik Caramana, Audri, izjavljuje da u Lombardiji lijepo dočekaju svakoga koji ima novaca, dok siromah tamo nema što da očekuje. Audri je g. 1274. s malom skupinom ljudi krenuo na put i preko Béziersa i Beaucairea stigao u Cuneo. Otuda je lutao Pavijom, Cremonom i Milanom, dok se nije konačno vratio u Cuneo.

Samo jedan od izbjeglica je imao sreću da se smjesti na putu, vjerojatno zato što je bio tkalac.

Savršeni Vilim iz Roqueforta stigao je u Lombardiju 1272. ili 1273. g. Njegov boravak u Paviji i drugim gradovima nije trajao duže od dvije godine nakon čega se vratio kući i smjestio neko vrijeme kod rodaka. Ali, nedugo poslije toga započelo je njegovo lutanje i prosjačenje dok na kraju, godine 1278, Vilim ne pade u ruke inkvizicije.

Dok su u sjevernoj Francuskoj od 1233. godine pa dalje katari nemilosrdno istrebljivani, veliki dio stanovništva Okcitanije oko g. 1245. još je uvijek usko povezan s njima. Akta tuluške inkvizicije iz godine 1245. bilježe 5638 svjedoka o katarima iz 95 župa grofovije Toulouse; svega jedna desetina tih svjedoka o katarima nije mogla dati nikakve izjave.⁵

Ali godine 1215. na Lateranskom koncilu zapečaćena je sudbina hereze. Otada su državni bili dužni, pod zakletvom i uz prijetnju isključenja iz Crkve, pronalaziti sredstva za suzbijanje krivovjerstva i progoniti heretike. U povodu svog krunjenja u studenome 1220. g. mladi car Fridrik II je odredbe Lateranskog sabora proglasio svjetovnim zakonom. Otada je svakog katara očekivala anatema i progonstvo. Osim toga, u ožujku 1224. godine car je izdao naredbu da se katari u Lombardiji moraju spaliti na lomači: *ignis indicio concremandus*. U počeku gradovi su se suzdržavali od ispunjenja careva naloga. Kad je gradonačelnik Riminija godine 1226. htio krivovjernike spaliti, narod podiže ustanak. Tek godine 1230, na zahtjev njegova dominikanskog biskupa, grad Brescia je smogao hrabrost da strašni zakon unese u svoje statute. U ožujku 1233. g. spaljivanje heretika na lomači proglašeno je državnim zakonom. Te godine papa je osnovao inkviziciju koristeći se tim zakonom.

Car Fridrik II iz dna duše mrzi katare. Za njega su oni *«falsi Christiani quolibet Sarraceno deteriores»* (Matej Parižanin a 1236, Sv. 3, 375). Talijanski gradovi se ne pokoravaju rado carevim zakonima. Već godine 1213. papa priprema križarski rat protiv Milana, tvrđave katara. Od godine 1233. pa dalje gradovi Firenca, Treviso, Bologna, Genova a osobito Venecija redom se suprotstavljaju uvođenju papske inkvizicije. Također i u Okcitaniji, u Narbonni, Toulouseu i Albiju rasplamsaju se bune. Većina tih gradova nisu osobito naklonjeni katarima, ali im ipak pruža-

⁵ V. Arnold Borst, *Die Katharer, Stuttgart, Verlag Hiersemann 1953, str. 123.*

ju utočište, jer više nego do vjere i trpeljivosti oni drže do svoje slobode i nezavisnosti od cara i pape. Tek godine 1254. inkvizicija je uspjela djelomično slomiti otpor gradova i građana.

Između 1250. i 1400. godine katarski pokret se raspada, približava se njegov kraj. Poslije pada Montségura je sve svršeno. Tek poneki Savršeni još životare u šumskim spiljama⁶ i s vremena na vrijeme poneki hrabri dakon iz Italije svraća u svoju bivšu općinu. Oko g. 1275. posljednji katarski biskupi napuštaju zemlju. Samo pred gradskim vratima Albija šačica katara potajno još živi u dotrajaloj kućici.

Međutim, poslije 1295. g. vatra ugaslog vulkana ponovo se razbukti kratkim proplamsajima. Pastir Autier iz grofovije Foix toliko je hrabar da prodire u sam Toulouse. Više od hiljadu ljudi u 125 mjesta oduševljeno ga slijede i prihvaćaju učenje katara. Oživljavaju katarske općine. Njima više ne upravlja hijereziarh, nego *anciani* (najstariji). Ali g. 1310, inkvizicija savlada pokret. Autier je osuđen i živ spaljen u Toulouseu 9. travnja 1311. g.

Dok lomače gore, posljednja skupnica katara bježi u Španjolsku. Predvodi je pastir Vilim Belibasta, posljednji, ali kako primjećuje Borst, ne i najcasniji Savršeni. Učenje koje je propovijedao u Morelli u Španjolskoj bijaše mješavina tradicionalne katarske doktrine, njegovih osobnih tumačenja i materijalističkog pogleda na vjeru i svijet: duša je samo materija, svijet je vječan a bog zaostaje u svojoj beskonačnoj transcendenciji. Svojim posljednjim vjernicima Belibasta je nagovještao, da će doći doba »kad će narod ustati protiv naroda i kraljevstvo protiv kraljevstva« i kad će buknući »rat sviju protiv svih«. Doći će kralj, govorio je, od plemena kraljeva aragonskih (sjećanje na kralja Petra II ubijenog u bici kod Mureta bijaše još veoma živo), koji će svoga konja hraniti na žrtveniku u Rimu. Tada će Crkva rimska biti unižena, a Crkva katarska uzvišena.

Belibasta nije doživio ispunjenje svojih predskazanja. Tajni agent inkvizicije Arnaud Sicre ga je domamio u Tirviju, gdje je bio uhapšen 1321. g. i spaljen na lomači u Villerouge-Termenèsu (Aude).⁷

Posljednji pokušaj da se obnovi katarski svjetonazor i da ga se preobrazu u znanost i filozofiju uključivanjem astrologije i averoizma u katarske mitove poduzeo je godine 1326. Limosus Niger u Južnoj Francuskoj. Prekasno! Za renesansu katarstva više nitko nije imao ni razumijevanja, ni interesa. Limosus je odgovarao pred inkvizicijom u Carcassonneu.

⁶ O Savršenima u pećinama v. *Act. Inq. Tolos.* 1256, Douet, *Documents* 1, 177; Limborch 13; usp. Schmidt 1,339ff; v. Borst, nav. dj., str. 135.2.

⁷ O Belibasti v. osobito J.M. Vidal, *Les derniers ministres de l'Albigéisme en Languedoc* u: *Revue des questions historiques* N.S. 41 (1909), str. 93 ff; Borst, nav. dj., str. 136; R. Nelli i *Les Cathares*, str. 74/75; isti *La vie quotidienne des Cathares du Languedoc au XIII^e siècle*, str. 283.

U Italiji katarske vjerske općine i dalje žive u Lombardiji, a u gradovima između Alessandrije i Verone stoluju katarski đakoni. Međutim, na jugu Poa stare općine izumiru da bi 1280. sasvim nestale.

Godine 1277. u Sirminoeu na Gardskom jezeru uhapšeno je 178 Savršenih.

Sjeverno od Poa katarske općine nestaju početkom XIV stoljeća.

U selima u okolici Firence poneki katari još životare 1320. g.

U XIV stoljeću posljednji katari bježe na Siciliju, gdje im aragonski kralj Fridrik III (1296-1337) neko vrijeme osigurava utočište i nesmetan život. Postoje dokazi da je godine 1309. boravio na Siciliji posljednji katarski đakon.

Datum trećeg kolovoza 1412. obilježava konačnu smrt katarstva: na taj dan u Chieriju, zapadno od Turina, iz zemlje su svečano bile iskopane i u vatru bačene kosti petnaestorice mrtvih katara. Taj čin bijaše epilog i sažetak najtragičnijih stranica u povijesti katarstva.

Sretna je okolnost što, makar i po kronikama, raspoložemo zapisima, dokumentima itd. rasijanim datumima i brojkama od kojih su veoma važne sve ovdje označene. Bez njih svako istraživanje na tom terenu bilo bi potpuno lutanje bespućima hipoteza i proizvoljnih konstrukcija u odnosu na jednu epohu, čija karakteristika, između ostalog, i jest da se ona samo iznimno teško može predstaviti i približiti na osnovi statističkih rekonstrukcija. Jer srednji vijek slijedi jednu svoju vlastitu matematiku operirajući nadahnućem umova koji su, razapeti između traganja za istinom i vjerskog fanatizma, tragove svoga vremena stvarali i ostavljali za sobom prvenstveno u vidu *subjektivnih* zapažanja, *individualnih* emocija i *pristranih* opredjeljenja. U ovom trenutku, polazeći od dosada otkrivenog i utvrđenog, nameće se sljedeći osnovni zaključak:

sama prisutnost katara kao i ostalih heretika, primjerice bogumila, nije nikakva utopija u zajedničkom geografskom prostoru i kronološko-povijesnom kompleksu Okcitanijske. Ova činjenica ostaje najuvjerljivijim argumentom u prilog utemeljenosti Rougemontove katarske teze.

Drugo je međutim pitanje mogućnost duhovnog utjecaja heretika na pjesničko stvaralaštvo južnofrancuskih trubadura koju katarska teza uporno, ali ne uvijek i objektivno, nastoji dokazati. Da bi se na to mogao dati znanstveno objektivni odgovor, potrebno je istraživati i rekonstruirati statističke podatke o samom intenzitetu brojčane zastupljenosti heretika u granicama njihove simbioze s trubadurima. Ova vrsta istraživanja predstavlja odlučujući zahvat u srž i suštinu problematike, koju smo ovdje mogli samo globalno prikazati i raščlaniti u najširim obrysima.

Vera Gerersdorfer: ROUGEMONT'S CATHARIST THESIS IN THE LIGHT OF STATISTICS

S u m m a r y

Rougemont's Catharist thesis brings the creation of troubadour lyric poetry into relation with the influence of the heresies of the Catharists who lived alongside the troubadours in the same country, Occitania, and during the same period, the 12th century.

The actual possibility of such an influence might be confirmed by the numerical strength of the Catharists which can be expressed by data concerning the numerical proportion or disproportion between the number of heretics and true believers in the general population of Occitania in the 12th century.

Since the Middle Ages were not an era for statistics, it is necessary to *reconstruct* one using numerical data sporadically scattered in:

- chronicles, acts, registers, proceedings of the Inquisition courts, etc.;
- documents and notes from the history of castles and cities in Southern France, notes of former exiles of persecuted Catharism;
- histories of the migrations of Catharists from Occitania to Italy and Spain containing a few numbers and significant dates.

The article shows with precision the historico-statistical elements of the indicated multi-layered material and reaches the basic conclusion that *statistical reconstruction* constitutes a decisive step of the problematic at hand *all with the purpose of scientifically verifying Rougemont's Catharist thesis, which has not been done so far.*